

**CON QOLSUORSİNİN NOVELLALARINDA İCTİMAİ-SOSİAL PROBLEMLƏR
("Vicdan", "Keçmiş e 299", "Ruzi", "İt gəbərdi" və "İki baxış" novellaları əsasında)**

İngilis tənqidi-realizm ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən olan Con Qolsuorsinin ictimai problemləri peşəkarcasına əks etdirdiyi novellalarından biri "Vicdan"dır. Müəllif müasiri olduğu ingilis cəmiyyətinin aktual məsələlərindən olan riyakarlığı tənqid hədəfinə alaraq ustalıqla, obrazlı şəkildə əks etdirməyə çalışır. Uzun müddətdir başqalarının adı ilə çap olunan, amma özünün arxa planda qaldığı yazılar yazan qəhrəmanımız Taqqart birdən belə bir qərara gəlir ki, bu iş heç də ədalətli və düzgün deyil. Bütün əziyyəti özü çəkdiyi halda imza başqasının olur və o, bu iş üçün müəyyən haqq alır. İşin ən pis tərəfi də odur ki, yazdığı yazının nəşrə buraxılan imza sahibləri, ümumiyyətlə, bu məsələlərdən xəbərdar deyillər. Və müəyyən zaman sonra bu işlərin düz getmədiyini dərk edən Taqqart işindən istefa vermək qərarına gəlir. O, bu lənətgəlmiş işi daha görməyəcək və azadlıq, vicdan rahatlığı onun üçün hər şeydən üstündür. "– Mən sizə müəyyən olunmuş iş üçün haqq verirəm. Əgər tapşırığı yerinə yetirmək istəmirsinizsə, biz sizin xidmətiniz olmadan keçinə bilərik. Taqqart, sizə nə olub? Taqqart istehza ilə gülümsədi. – Ser, vicdan əzabının tutması başlayıb. Axı söhbət sadə kommersiya vicdanından gedir, elə deyilmi?(1; 682). Nəhayət, müəllif əsəri bu sözlərlə bitirir. "Taqqartın dözümlü xasiyyəti var idi və çəkisi olduğu bütün bu çətinlikləri düşünəndə bir-cə dəfə də özünü axmaq adlandırmamışdı. Amma günbəgün onda əminlik yaranırdı ki, əbəs yerə üsyan ələyib. İndi o, çəpərə söykənərək oturmuşdu və quşların nəğməsinə qulaq asırdı. Bu nəğmələr onda arzu olunan ovqat oyadırdı. Adamlar qərribə məxluqdurlar! Olduqca dözümlüdürlər! Məgər bütün bu illər ərzində o belə olmamışdı? Yarlığın hakimiyyəti – bax, indi onu heyrətə salan bu idi. Nəyəsə əxlaq yarlığı yapışdırmaq kifayət ələyirdi ki, hamı onu əxlaqlı hesab ələsin! Bəli!.. Amma, hər halda, nə deyirsən, de...Vicdan!..Onunla yola getmək çətindir. (1; 684)

Con Qolsuorsinin "Ruzi" adlı novellasında isə kilsə xadiminin oğurluqda ittiham olunması təsvir olunmuşdur. Bildiyimiz kimi, dünya ədəbiyyatının bir çox nümunələrində kilsə və kilsə nümayəndələrinin bədii obraz şəkildə təsviri, onların çox vaxt tənqidi ön planda olmuşdur. Buna başlıca nümunə olaraq Covanni Bokkaççionun "Dekameron" əsərini misal göstərə bilərik. Məlumdur ki, bu əsərdə orta əsrlər Avropa kilsəsi və onun keşiş və rahibləri kəskin şəkildə tənqid atəşinə tutulur. Buna nümunə kimi, Viktor Hüqonun "Paris Notr-Dam kilsəsi" əsərini də misal göstərə bilərik. Bilinən kilsə tənqidi münasibəti Con Qolsuorsi qələmindən də yan keçmir. Onun məlum novellası "Ruzi" bu dediklərimiz baxımından diqqətəlayiqdir. Əsərin məzmunundan məlum olur ki, məhəllə keşişi oyunda çoxlu miqdarda pul uduzduğundan neçə müddətdir ki, yerli əhalini bitməktükənmək bilməyən borc istəkləri ilə bezdirib. O, hər gün, demək olar ki, Linstoy əyalətinin əhalisinin böyük bir qismindən qaytarmaq şərti ilə borclar almış, ancaq sözüne xilaf çıxaraq üzərinə yığıdığı borcu daha da çoxaltmışdır. Lakin bir gün çörəkçinin arabasından yerə düşən kökəni oğurlamaqla çörəkçi tərəfindən ittiham olunan keşiş Linstoy məhkəməsinə verilir. Müəllif göstərir ki, məhkəmə salonuna əyalətdən çoxlu sayda adam gəlmiş və onların hamısı bu işin necə nəticələncəyi məsələsində olduqca maraqlıdılar. Yazıçı burda odövrkü din və din xadimlərinə olan münasibəti ifadə etmək üçün hətta belə bir cümlə də işlədir: "Bizim kəndlərdə dinin bünövrəsinin möhkəm olmadığını güman ələyənlər bugünkü belə marağı görüb sevinərdilər." (1; 685) Məhkəmə gedişini ustalıqla təsvir edən müəllif keşişin oğurluq iddialarını rədd etdiyini və onu yerdən tapdığını söylədiyini yazır. Belə ki, bəzi şahidlərlə çıxış edən keşiş kökəni təsadüfən tapdığını bildirir və onu yerdən götürməkdə məqsədinin evdəki quşlara vermək olduğunu bildirir. Lakin sonradan müəyyən olur ki, o, neçə vaxtdır ac olan anası ilə onu yemişdir. Hadisələrin sonrakı gedişində keşiş elə bir cavab verir ki, məhkəmə hakimləri ona bəraət vermək məcburiyyətində qalırlar. O, artıq o qədər azğınlaşmış və bütün olanlara vərmiş etmişdir ki, bir din xadimi olaraq utanmadan Yaradanın adından istifadə edir, guya bu ruzinin ona Tanrı tərəfindən göndərdiyini bildirir: "Yenidən zala narazı uğultu yayıldı. Üç hakim gözlərini cavabdehə zillədilər. Sonra ahıl Kelimədi dedi:

- Deyirsiniz, bulkanı arabanın altından tapıbsınız. Bəs sizin ağılınıza gəlmədimi onu yerinə qoyasınız? Siz onun arabadan düşdüyünü təxmin edə bilərdiniz. Yoxsa o, yerə hardan düşə bilərdi?

Keşişin gözlərində közərən qığılcım, sanki, söndü:

- Göydən...Allahın göndərdiyi ruzi idi. – Baxışlarını salonda gəzdirərək dedi: - Ac adama...Allahın sevimlisinə göndərdiyi...ruzi idi! – Başını geri ataraq gülümsədi. Bu, matəm sükutu içində yeganə səs idi." (1, səh. 694).

Bu yolla məhkəmə prosesində qələbə qazanan keşişin əhvalatını kənd camaatı müzakirə etməyə başlamışdı. Hətta onun bu qərribə qələbəsi şərəfinə kilsədə zəng səsləri də ucalırdı. Lakin müəllif əsərin sonunda hadisələrin gizlinlərini açmağa xidmət edən belə bir ipucu verir oxucularına. "Növbəti gün missis Qloynun köşkünün qapısı ağızda keşişin yorğun sifəti göründü, mişar kimi xurldayan səslə dedi: - Siz mənə nisyə bir girvənkə yağ verə bilərsinizmi? Tezliklə pulunu verərəm" (1; 695). Con Qolsuorsinin toplumsal məsələləri əks etdirən əsərlərindən biri də "İki baxış" novellasıdır. Digərlərindən fərqli olaraq daha çox ailə-məişət mövzusunda həsr olunan bu novella rəsmi və qeyri-rəsmi nikahlı qadınların psixologiyasının təhlili üzərindədir. Əsərin qəhrəmanı Qodvin ölüm ayağında olarkən rəsmi nikahlı həyat yoldaşı ilə bir zamanlar tanış olub qeyri-rəsmi münasibətdə olduğu qadın yan-yana gəlirlər. Həyat yoldaşı bu görüşün əleyhinə olsa da, ölümlə çarpışanın son istəyini yerinə yetirmək məcburiyyətində qalır. Çarpayıda uzanıb ömrünün sonuncu dəqiqələrini yaşayan Qodvin bu iki qadın haqqında mübhəm düşüncələrə dalmışdır və o, nə isə deməyə çalışsa da, bu mümkün olmur. "Qodvin məni işarə ilə çağırırdı və nəsə pıçıldadı. Ancaq onun son sözləri zəng səslərinin içində eşidilməz oldu. Bir dəqiqə sonra o öldü. Həyat çox qərribədir! Səhər yuxudan durursan,

³⁹ BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİ. turkan.huseynova.8989@mail.ru

pilləkəndə möhkəmcə dayanırsan, sonra ani zərbə...və üzüaşağı yuxarlanırsan. İnsan şam kimi sönmür. Xoşbəxtlik odur ki, bu zaman sizin həyatınızla birlikdə təkə bir qadının həyatı sönmür...(1; 715)

Müəllifin novellaları içərisində ən diqqətəlayiq olanlarından biri də “Keçmiş E 299” əsəridir. Bu hekayə öz süjet xəttinin bənzərsizliyi, yeniliyi, aktuallığı ilə digərləri içərisində özünəməxsus yer tutur. Əsər bizə hardasa Somerset Moemin “Ay və qara qəpik” romanını xatırladır. Bildiyimiz kimi Moemin adıçəkilən əsərində məşhur rəssam Pol Qoqenin obrazlaşdırılmış siması olan Striklənd də Qolsuorsinin “Keçmiş E 299” novellasının baş qəhrəmanı Filipp Rayder kimi həyat yolunda addımlayarkən verdiyi qərarlardan əsla peşman olmayan, onların doğruluğuna əminliklə inanan biridir. Düzdür, “Ay və qara qəpik” qəhrəmanın həddindən artıq özündənrazılığı insanda acıq yaradır, amma onun kimi E 299 da atdığı addımın səbəb olduğu nəticədən əyilmir, cəzasını çəkir və bu cəzaçəkəmə müddətinin tərbiyələndirici olduğunu düşünür. Azadlığa çıxandısonrakı davranışları üçün heç kimə hesabat vermir və bu yolda tək addımlamağa belə hazırdır. Biz bu xarakterik xüsusiyyətlərin Striklənd obrazında da şahidi oluruq. Lakin Con Qolsuorsini tənqidi-realizmin nümayəndəsi kimi düşündürən başlıca məsələlərdən biri də məhbəs həyatı yaşamış insanların azadlığa buraxıldıandan sonra davam edən həyatıdır. Məşhur fransız romantiki Viktor Hüqonun “Səfillər” romanının qəhrəmanı Jan Valjan da 19 illik katorqa həyatından sonra cəmiyyətdəki yerini müəyyənləşdirməkdə bəzi məlum çətinliklər yaşasa da, o bu yolda düzgün istiqaməti müəyyənləşdirə bilir. Bəli, Qolsuorsi də Hüqo kimi məhkumluq həyatı yaşayan bir insanı topluma yenidən qazandırmaq haqqındakı düşüncələrini oxucuya təqdim edir. Əsərin süjet xəttindən məlum olur ki, Filipp Rayder qeyri-qanuni bir əməliyyatı eləməkdə risk etmiş, nəticədə əməliyyat olunan qadın dünyasını dəyişmişdir. Bu səbəbdən cənab həkim həbs olunmuş və çətinliklərlə yadda qaan iki illik məhbəs həyatı yaşamışdır. Onun bu əməliyyatı etməkdə məqsədi heç də qadının ölümünə səbəb olmaq olmamış, sadəcə onun həyatını xilas edə bilmək üçün risk etmişdir. Onun məhbəsdə adı E 299-dur. Lakin iki ilin tamamında o azadlığa buraxılır və həbsdə olduğu kimi indi də qürurla yaşamağa davam edir. O düşünür ki, elədiyi düzgündür, o sadəcə insan həyatını xilas etmək üçün risk etmişdir, niyyəti təmiz olmuşdur, amma nəticə uğurlu alınmamışdır. Məhkəmə həbsinə qərar versə də, o, özünü günahkar saymır, əyilmir, sınımr və həbsdən çıxandıandan sonra da qəhrəmancasına yaşamağa davam edir. Əsərin sonunda onun bu bardə həyat yoldaşı ilə söhbəti diqqətimizi daha çox cəlb edir: “-Həqiqətən də, kim həyatın gözlərinin içinə heç vaxt baxmayıbsa, həyatın onlar üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Mənsə baxmışam. – Axı nəyə görə...-Əziz Berta, mənə elə gəlir, səni çağırırlar. – Aman Allah! Sən dəhşətsən! – Sən mənim nə olmağımı istərdin, əzilmiş soxulcanmı? İstəyərdin, nifrət elədiyim adamların qarşısında ağlayım, onlara yalvarım, quyruq bulayım, yalnız ona görə ki, bir yalançı vəziyyətdən digərinə düşmüşəm? Sənə mənim fəğir olmağım lazımdır, eləmi?” (1; 634). Keçmiş adı ilə E 299 olan Filipp Rayder ətrafındakı insanlar tərəfindən qəribə qarşılır, nəinki tanımadığı yadlar, qohum-qonşular, hətta öz həyat yoldaşı, oğlu və qızı da onun xəbərsiz həbsdən çıxıb qayıtmağını birmənalı qarşılamırlar. Onun iki illik yoxluğunda həyatlarına davam etmiş, ana dul olaraq tanınmış, övladlar da nişanlanmışlar. Lakin indi keçmiş məhkumun anidən peyda olması, onlarda xoşagəlməz duyğular oyatmışdır. Yekdilliklə onun evdən çıxıb getməsini və hər şeyin qaldığı yerdən davam etməsini istəyirlər. O isə olduqca soyuqqanlıdır, onlara heç bir şey izah etmək fikrində deyil, həddindən artıq qürurludur və onların təklifini qəbul edərək ailəsindən uzaqlaşib tək yaşamağa razıdır.

Əsər boyu biz Filippin sadəcə kor heykəltəraşla söhbət etdiyinin şahidi oluruq. Ətrafdakılar tərəfindən keçmiş məhkuma münasibət müsbət olmasa da, onlar bunu hiss etdirlərlər də, bu kor heykəltəraş ona qarşı olduqca səmimi və dürüstdür. Bu səbəbdəndir ki, E 299 onunla dialoqa girə bilir, ruhunun və qəlbinin dərinliklərini ona açə bilir. Kor olmazdan əvvəl, demək olar ki, hər gün balıq ovuna gedən heykəltəraş indi heç kimin onu bu hobbisi ilə məşğul olmağa heç kim aparmır..Con Qolsuorsi məhkumların sonradan cəmiyyətə uyğunlaşması məsələsini ustaqlıqla qələmə almışdır.

Müəllifin irqçilik, zərərli millətçilik, həddindən artıq şovinizm məsələlərinin gündəmə gətirilib tənqid etdiyi, onu sosial problem kimi həll etməyə çalışdığı əsərlərdən biri də “İt gəbərdi” novellasıdır. Hekayə o dövrdə İngiltərədə yaşayan, oranın vətəndaşı olan almanların müharibə zamanı Almaniyaya getmək istəmələri və öz ölkələri uğrunda savaşımaq arzuları əks olunmuşdur. Bu insanların müəyyən şəxslər tərəfindən İngiltərədə casus hesab edilərək təqib olunmaları, olmanın, ağlagəlməz işkəncələrə, ağrı-acılara düçar olmaları əsərdə böyük ustalıqla əks olunmuşdur. Müəllif göstərməyə çalışmışdır ki, digər xalqlara, ümumiyyətlə, insanlara qarşı həddindən artıq, sərhəddi aşmış nifrət həmin bu mənfi yükü daşıyan tərəfə heç vaxt xeyir gətirə bilməz. Yəni hər bir şeyin müəyyən həddi, ölçüsü olduğu kimi düşmənçilik etməyin də öz qayda-qanunları, çərçivəsi vardır. “İt gəbərdi” əsərində Harbern obrazi İngiltərədə yaşayan, oranın vətəndaşı sayılan almanlara qarşı ağlagəlməz nifrət bəsləyir, hər fürsətdə, hər addımda onları təqib etməyə çalışır. Dostunun bütün məsləhətlərinə, xəbərdarlıqlarına baxmayaraq, o, fikrindən, inadından dönmür. Harner Holşteyq ailəsinin başçısının həbsindən sonra qadının yalavarışlarına məhəl qoymadan onların yeganə övladları Harold Holşteyqin də məhkumluq yaşamasına, min bir əziyyət çəkməsinə səbəb olur. Xanım Holşteyqin bu hadisə ilə əlaqədar cənab Harberni lənətləməsi səhnəsi olduqca peşəkarcasına və təsirli təsvir olunmuşdur: “-Bəli, -qadın tamam sakitcə təkrar elədi, - mən sənə nəşə deməyə gəlmişəm. Mən səni lənətləməyə gəlmişəm. Çoxları səni gizləncə lənətləyirlər, mənşə gözünün içinə baxaraq lənətləyirəm. Mənim oğlum bu saatda türmədə, sənin türməndə ölümlə yaşamaq arasındadır. O sağalacaqmı, öləcəkmi, onsuz da mən səni yazıq analara və qadınlara, ingilis analarına və qadınlara elədiyim hər şey üçün lənətləyirəm. Əbədilik lənətə gələsən! Əlvida!(1; 707)

Harbern əsər boyu öz anlamsız və zərərli nifrəti içərisində boğulur, bu kin-küdurət onu məhv edir. Hətta sonda Harold Holşteyqin minnətdarlıq məktubu belə onda olmanın acıq yaradaraq nifrətini, təkəbbürünü daha da artırır: “Əziz mister Harbern! Mən yalnız dünən anamla görüşəndə ondan keçən ilin dekabrında bir dəfə necə sizə gəldiyini öyrəndim. Mən onun gəlişi üçün üzr istəyirəm, çünki onun vəziyyəti mənim xəstəliyimlə əlaqədar idi. Mən sizə olduqca minnətdaram. Siz dolayı da olsa, həyatdakı ən qiymətli təcrübəmi qazanmağımın səbəbkarı olmusunuz. Düşərgədə o qədər ağrı-acılar var idi, adamlar elə əzab

çəkirdilər, sziin bunu təsəvvür eləyə bilməyəcəyinizə əminəm. Bədbəxt, bükülmüş, özünəqapılmış adamlar illər keçdikcə elə sonsuz və ümitsiz qəlb sarsıntılarına məruz qalırdılar ki, mən orada özümü unutmağı, öz qüvvəm daxilində onlara nə isə kiçik bir kömək eləməyi öyrəndim. Mən, insanla ölüm arsında dayanan yeganə şeyin doğmalara olan məhəbbət olduğunu öyrəndim və bunu heç vaxt unutmayacağıma əminəm. Ancaq düşürgəyə düşənə qədər mən başqa cür düşünürdüm. Sizə bütün qəlbimlə təşəkkür eləyirəm və sizə sadıq olaraq qalırım. Sizin Harold Holşteyq”(1; 710)

Con Qolsuorsi, doğrudan da, bu novellasında cəmiyyəti narahat edən rasizm məsələsini gündəmə gətirmiş və, zənnimizcə, və bu elə belədir, o bunu çox ustalıqla bacarmışdır. Əsərin sonunda dostu Harbernin yanından ayrılarkən bu ifadəni işlədir: “Dişlənən sağ qaldı, Amma it gəbərdi.” (1; 710)

ƏDƏBİYYAT

- 1) Con Qolsuorsi. Seçilmiş əsərləri.-Bakı: “Şərq-Qərb”, 2010, 720 səh.
- 2) İsmayıl Şıxlı. XX əsr xarici ədəbiyyat tarixi. “Maarif” nəşriyyatı. Bakı-1974
- 3) <https://www.litres.ru/dzhon-golsuorsi/rasskazy/chitat-onlayn/>
- 4) <https://md-eksperiment.org/post/20180121-k-probleme-narodnosti-romana-d-golsuorsi>
- 5) <https://www.work5.ru/gotovye-raboty/93313>
- 6) <https://bookmix.ru/book.phtml?id=2852007>

Xülasə

Biz bu məqaləmizdə Con Colsuorsinin bəzi novellaları üzərində təhlil aparıb müasiri olduğu toplumun ehtiva etdiyi problemlər haqqında danışacağıq. Belə ki, XX əsr tənqidi-realizminin ən görkəmli nümayəndələrindən olan Con Qolsuorsi mükəmməl bədii nümunələr sayılan novellalarında hər zaman yaşadığı ingilis cəmiyyətini narahat edən əxlaqi-etik, siyasi, mənəvi məsələləri öz əsərlərində ön plana çəkmiş, onlar üzərində dərin analiz edərək problemi gündəmə gətirməklə qalmamış, həm də həlli yollarını araşdırmağa çalışmışdır. Bu səbəbdəndir ki, məqaləmizin başlıca bağlı olduğu “Vicdan”, “Keçmiş E 299”, “Ruzi”, “İt gəbərdi” və “İki baxış” novellaları diqqəti daha çox cəlb edir. Belə ki, “Vicdan” adlı novellada cəmiyyətdəki riyakarlıq tənqid atəşinə tutulur. Nəinki ingilis cəmiyyətində, demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrinin toplumlarında rast gəldiyimiz bu ikiüzlü davranışlar sərt şəkildə pislənir. “Ruzi” adlı novellada isə kilsə və kilsə xadimlərinin dünyagörüş, əxlaq, mənəvi formalaşma müddəti təhlil olunaraq oxucuya təqdim olunur. “Keçmiş E 299” adlı novellada isə məhkumluq həyatı yaşayan insanın həbsdən çıxandan sonrakı yaşanı və onun cəmiyyətlə münasibəti ön plana çəkilir. “İt gəbərdi” isimli novella isə irqçilik, zərərli və həddini aşan millətçilik problemi üzərində qurulmuşdur. “İki baxış” hekayəsi isə ailə-məişət problemlərinə həsr olunaraq kişi və qadın münasibətləri, psixologiyaları fonunda yazılmışdır.

Açar sözlər: cəmiyyət, sosial-ictimai problemlər, vicdan, əxlaq, irqçilik, məhkumluq

SUMMARY

In this article, we will analyze some of John Colsworthy's short stories and talk about the problems of modern society. Thus, John Galsworthy, one of the most prominent representatives of twentieth-century critical realism, in his novels, which are considered to be perfect works of art, always brought to the fore the moral, ethical, political and moral issues of concern to the English society in which he lived. but also tried to find solutions. That is why the short stories "Conscience", "Past E 299", "Blessing", "The Dog's Tomb" and "Two Views", to which our article is mainly related, attract more attention. Thus, in the novella "Conscience", hypocrisy in society is criticized. Not only in English society, but in the societies of almost all countries of the world, these hypocritical behaviors are strongly discouraged. In the novella "Blessing", the period of worldview, morality and spiritual formation of the church and its leaders is analyzed and presented to the reader. The novel Keçmiş E 299 focuses on the life of a convict after his release from prison and his relationship with society. The novella "The Dog's Grave" is based on the problem of racism, harmful and extreme nationalism. The story "Two views" is dedicated to family problems and is written against the background of male and female relations and psychology.

РЕЗИЮМЕ

В этой статье мы проанализируем некоторые рассказы Джона Голсуорси и поговорим о проблемах современного общества. Таким образом, Джон Голсуорси, один из самых ярких представителей критического реализма двадцатого века, в своих романах, которые считаются совершенными произведениями искусства, всегда выдвигал на первый план моральные, этические, политические и моральные проблемы, волнующие английское общество, в котором он жил. но тоже пытался найти решения. Поэтому больше внимания привлекают рассказы «Совесть», «Прошлое E 299», «Благословение», «Собачья могила» и «Два взгляда», к которым в основном относится наша статья. Так, в повести «Совесть» критикуется лицемерие в обществе. Не только в английском обществе, но и в обществах почти всех стран мира такое лицемерное поведение категорически не приветствуется. В повести «Благословение» период мировоззрения, нравственности и духовного становления церкви и ее лидеров анализируется и представляется читателю. В романе «Прошлое E 299» рассказывается о жизни осужденного после освобождения из тюрьмы и его отношениях с обществом. Повесть «Собачья могила» основана на проблеме расизма, вредного и крайнего национализма. Повесть «Два взгляда» посвящена проблемам семьи и написана на фоне мужских и женских отношений и психологии.

Rəyçi: Prof.L.Əhmədova